

Hebrew Writers Association in Israel

סיפורי אהבה של ש"י עגנון באור ספרו של הלל ברזל

Author(s): שרגא אבנרי

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 4 / 1976), pp. 297-299 מארס

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23872917>

Accessed: 19-03-2018 08:02 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

סיפורי אהבה של ש"י עגנון באור ספרו של הלל ברזל

"פנים אחרות", "עידו ועינם" וכד'), הוא פותח אשנב־הצצה לתוך הרומאן השלם, בחושפו את זמנו הביוגראפי של המספר, את השקפת עולמו, וכל מה שעשוי להאיר את דיוקנו כיוצר. המתודה מעלה, איפוא, בדרך החיבור וההפרדה זיקות דמיון ושוני של תו־פעות, כדי לשרת את הפרשנות ליצירת עגנון. מתוך עיקוב אחרי כתיבתו של ברזל, בשטח העיון הביקורתי, תובן אולי הצעתו בעיסוק המשווה את השימוש בדגמי יסוד של הגיבורים, "כתשתית שעליה עומד הס־פור, או הדפוס שלתוכו הוא נוצק" (ר' "עיון נוסף ב'פית שלמה'", "מאזניים", תשרי תשל"ו).

ב

הספר שלפנינו הוא בעל מיבנה מתואם, עשוי אריח על־גבי אריח, מבחינת סדרם של העיונים והפרקים. חלק א' עוסק בסי־

א

מה הם הערכים והאמצעים המשוערים של המחקר הביקורתי־ספרותי, כדי שיעמוד במבחן החובות והדרישות המוטלות עליו? כשאני מעיין בספר "סיפורי אהבה של ש"י עגנון" מאת הלל ברזל (הוצאת האוניברסיטה ברא"ל, תשל"ה), מוצא אני את התשובות־למעשה המניחות את דעתי, באשר לחובות ולתפקידים של העיון הספרותי. מכלול ההי־בטים הנרחב בספר זה, לאבחנות ולדקויות, מעיד במחבר שקנה לו שקידה בנושא, כפי שעשו זאת מעטים לפניו. כן מיצה את אפשרויותיו של החקר הביקורתי, הן לתחומו הפרשני אנאליטי והן לשטחו ההשוואתי. בתחום הפרשני מופיעים ניתוחי מעשים ואי־רועים ותופעות־לוואי, הזורעים אור על דמויות והוויות, כולל העמדות סמאנטיות של סמלים, שמות ומלים למקורותיהם. בשטח העיון המשווה ניכרת דרכו של ברזל על צד החיוב שבו, כאשר איננו בשלט על־ידו ואינו עושה אותו תכלית לעצמה.

בנסיבות אלה יש מקום לברך על המחקר המשווה כמתודה, המעלה ומעמידה זה מול זה סיפורים בעלי רבדים דומים, או נוסחים שונים של סיפור. הטכניקה שלה, המעמידה מתח של דמיון וניגודים, השוואות ועימו־תים, מספקת למחבר אפשרויות בלתי־מוגבלות כמעט. ביצירת עגנון במיוחד, המשוו־פעת רבדים של נגלה ונסתר, מצבים וסמ־לים, מעניקה השיטה למחקר מרחבים להש־תרע ולהתגדר בהם. היטיב לעשות המחבר שכנראה הקדים את הפלים ואת הפרספק־טיבה (לאור הופעת הרומאן "שירה"), כדי הערכה והחשבה מחודשות של "פרטים", לשם קביעת מקומם ברומאן, כמו במסגרת הסיפור הקצר. אבל, גם בהעלותו דרכי־עיצוב־ותחנות בהתפתחות סיפור־הלוואי לכדי יצירה עצמאית ("הרופא גרושתו",

פורי אהבה, המוגדרים – כפי סיווגם הזרמי, נתוני הדמות ורובדי האירוע – בתוך סיפורים פסיכולוגיים. חלק זה כולל ניתוח מקיף של הסיפורים הקצרים "הרופא וגרושתו" ו"פנים אחרות". סיפורים אלה צמחו מן הרקע העלי-לתי של "אורח נטה ללון", אם כסיפור-לוואי ואם כאירוע-לוואי מרומז, בהתאם ל"שיטת הציורפים", הנקוטה בידי עגנון (על קיר-בתן של שתי היצירות מראה אולי עובדת הופעתן בסמוך זו לזו בקובץ "על כפות המנעול"). וכמובן, תוך-כדי עיון בזיקות המספר להתרחשות, כמו בטכניקות שלו, שומה על מפרשו להתחקות על תהליכים תולדותיים של היצירה בתוך חלק, או כסיפור עצמאי, כולל נוסחים שונים ודומים, כתבי-יד וגנוזים ארכיוניים. חלק ב' עוסק במאבק העל-מציאותי של הדמויות, באותם סיפורים של עגנון שבעיית המצוקה והפתרון (או מצוקה חסרת-פתרון), איננה תלויה בגיבורים עצמם כ"מקור התקלה", אלא שאיזה גורל מיתי, מסתורי, על-טבעי, או כוחות הסטרא אחרא, שולטים במצב; וכל-שון המחבר: "ההתרחשות מעוגנת במאבק של ספרות שלאדם אין שליטה בהן". סיפורים כמו "עגונות", "עידו ועינים", "עד עולם" ו"לילות" הם לפיכך – מבחינת השתייכותם הזרמית – סיפורים מיטארי-אליסטיים. אך מבחינת הסוג שאליו יש לשייכם, הוא מוצא אותם רומאנסות, אף נותן בהם סימנים נאמנים של רומאנסות. עם זאת הוא עושה בהם הפרדות:

בגבולותיה של הרומאנסה בולט בכל אחד מן הסיפורים תו-היכר שלו. את "עגונות" אפשר לראות כרומאנסה אליגורית. "הפתיחה" קובעת לסיפור את מהותו זו. אף על פי שאין לראות ב"פתיחה" סכימה אליגורית מדוקדקת, המ-חייבת את המספר בכל פרטיה, עדיין יש בה כדי להעיד על שני המישורים שבהם נתון הסיפור. את "עידו ועינים" ניתן להגדיר כרו-מאנסה גותית. התרקמות העלילה בבית שבו שוכנות דמויות מוזרות, השלטת המיתוס של הלילה אפוף התעלומה על פני הסיפור, מותם של גמולה וגינת כצו "רוח", או גורל, בנפ-לה מן הגג – קושרים את המסופר לנופיו של סיפור האימה והמסתורין. "לילות" הוא רומאנסה פיוטית. אף על פי שאין הסיפור כתוב בחרוזים, הרי לשונו היא לשון הדימוי והמטאפורה. "שבעת אמונים" הוא הרומאנסה במיטבה, — — — (121-122).

וכך הוא ממשיך ומסווג ומפרד פירודים ונותן בכל סיפור את היכר סיווגו וסממניו המייחדים. אך הוא מותיר מקום, כמדומה, להרחור נוסף, אם בתוך המיגור של המיטא-ריאליזם אפשר להכליל את "לילות", בשל צביון של משהו כמו מיטא-איסטי. חמדת מאופין בתור דמות של צעיר רומאנטי, הוא אוהב מעונה, אך ספק "קדוש מעונה" (עמ' 113, הערה 98). אך בנוגע לשיטת העבודה, אין ספק שהוא עושה בה מתוך אחריות מדעית; הבחינות והמידות הקובעות שבה – הז'אנר, הזרם, הסוג, איכויות הניסוח, הסמ-לנות והפואטיקה. עם העלאת דגם הגיבור האוהב נקשר מוטיב האמנות בסיפורים, ובצדק מראה ברזל על הקשר הזה; כנודע, טיפח המספר זיקות אל יוצרים ואמנים ואל שירה במיוחד, אולי כ"תקלה" הצריכה תיקון... וכבר בחלק ב' של הספר נוצר הקשר אל הרומאן "שירה", שבו מוליד המו-טיב הפיוטי, הכתיבה היוצרת בעימות למדע הנחות ממנה (כמו גיבורי הסיפורים, כן גם הדמויות ב"שירה" עוסקות במחקר, או כותבות, או אוהבות דברי שיר; ללמדך על אהבותיו של הסופר, הנותנות הצדקה מבו-ססת לבחירת תשתית פיוטית ב"שירה"). כותב הלל ברזל: "באמצעותה של מוזה נכריה זו (הכוונה לסלסבילה), שבידה המפ-תח ללב המשורר, רוצה חמדת להגיע לאה-בתו ואל יצירתו" (87). לכן ההדגשה היא בקשר שבין אהבה ושירה. והרוצה יבוא לט-עון, כי הדברים נכתבו מתוך דריכות כלפי הרומאן הגדול, ששינה משהו ברוחה של הפרשנות. תוך כדי כך עומד המחקר על האווירה המעודנת, המציינת את סיפורי עגנון, והניכרת במיוחד בלשון היצירה המח-דירה את אווירת הארוטיקה בהאצלתה. כן מראה ברזל, תוך שימת דגש בשימוש או-צו-רות פיוט העומדים לו למספר, ומתעכב על ה"איך" של אמנות הסיפור, על שיטות והלכות כתיבה; מודעות המסופר היא לא רק לתיאור המעשים והאירועים, אלא גם לדרכי הצגתם לפני הקורא.

ג
העיונים ב"שירה" בנויים בעיקר על הת-בוננות חדשה, "שירה" כיצירה בזכות עצמה מכוח מקוריותה של העלילה וכרקע-מציאות, שהוא נפרד מסיפורי-אהבים קודמים של עגנון. הם מראים את אהבת מאנפרד הרבסט לאחות שירה (וכן מציג זאת עגנון ברומאן)

כנסיון הגיבור להתחדשות, ועם זאת – במקביל לשאיפות אמנותיות (הרצון לכתוב טראגדיה). כאן נקבעות לה ל"שירה" רשות לעצמה ומערכת היבטים גפרדים, כרומאן שהוא בלתי תלוי ביצירה קודמת. גישה מוצדקת זו ודאי עשויה לזכות, לדעתי, בהסכמה ללא-עוררין: "את 'שירה' מוטל עלינו לפרש מתוך התבוננות בסגוליותה הנפרדת, כמו שיש לחפש את המפתחות בדפי הרומאן ולא מחוצה לו" (מבין האמצעים הבדוקים הנקוטים בספר הנידון, כמסתבר, מרבה הלל ברזל בניתוחיו – את השימוש הסמאנטי במפתח השמות; כך נהגו, ובהצלחה מרובה, מפרשיו של קאפקא). ואף-על-פי-כן, כפרשן הדבק במתודה יעשה שימוש רב בהשוואות: א) חיבורים והפרדות בין הרומאן והסיפור "עד עולם"; ב) מוטיבים שיריים ששימשו תשתית פיוטית ל"שירה".

א) יוצאים כאן מהנחה ודאית בדבר הקשר שבין הרומאן והסיפור "עד עולם", שבכוונת המספר היה לתיתו בסיום הרומאן, לשמש לו אפילוג. את ההשוואה מבסס העיון במיוחד על התכונות והנטיית של גיבורי הסיפורים, מאנפרד הרבטט ועדיאל עמו, על הדומה והמפריד בעולמם ובגישותיהם המדעית והאמנותית. אך הוא מדקדק במיוחד בהבחנתו בין ספירות רוחניות שונות. כן ינהג לגבי שירה ועדה עדין, שמות המעיינים, לדעתו, על שאיפת המספר למיתוּת ואציה. ההשוואות, ניתן לומר, מוצו במידה מירבית, כולל ה"הגבהה" של גיבורי הסיפור הקצר לעומת גיבורי הרומאן. כן מירר חסות חשיבות לכתובה האמנותית ולהישגים המדעיים שלהם; מבין השניים, עמוז מפגין את המיווג הנאות של הפואטיקה. ואליאב דברזל, רצה עגנון להראות על הסכסוך, או הקיפוח ההדדי שמקפחים זה את זה המדע והאמנות – בדמיות האמורות הנ"ל.

ב) למוטיב איכשהו יש המשך באחדות-תוך-ריבויים, המושגת אצל המספר: מה שמיטיב להראות את דמותו כיוצר, היא אהבתו את המשורר ואת האמן, כדי כך שדברי משוררים היוו תשתית פיוטית ל"שירה", כמו החרוז הידוע שלא מש משפתיו של הרבסט: "בשר כבשרך לא במהרה יישכח". היבט מיוחד זה ב"שירה" מזהה

את מסגרת הרומאן, אצורה כולה, לדברי ברזל, בתוך שלושת כלילי הסוגיות של ש. שלום. והיטיב המשורר בנדיבותו החב-רית, שנענה לבקשתו ואישר ידידות שנר-קמה בינו ובין עגנון, כמו הערצתו את הסוגיות (תשובת ש. שלום לברזל, עמ' 273–278). ההשוואה בין הרומאן והכליל "מעבר לים" מסמיכה את הסברה בדבר "משולש האהבה" כדגם יסוד בסיפוריו, ונראה שהתכוון לכך המספר, בשגנו חוזר ושנן (11 פעמים) את "בשר כבשרך". מכל מקום, השימוש שעושה ברזל במובאות שמצטט מן ה"סוגיות", מעיד על אינטר-איציה פורה של איש העיון הספרותי.

ד

בכמה הערות בשיטין למעלה נאמרו דברי הערכה לעבודתו של הלל ברזל, בספרו "סיפורי אהבה של ש"י עגנון". וראוי בסי-כום להוסיף ולומר, כי הספר משמש תרומה רצינית לפרשנות עגנון. באשר למהות אפיו כדברי פרשנות, כביקורת, כמחקר, כמסה, כעיון – נראה שממוג בו מכמה גישות, כמו פרשנות ועיון המבוססים מחקרית. בני-קודה זו יש לראות את הסבירות בניסוח דברים, ההתייחסויות המרובות לדברי מפר-שים אחרים והשימוש הזהיר שנוהג במקור-רות. כן עיסוקו בפרטים, כאשר יעלה את גיחושו בגבול המשוער, בלי להפריז בבקי-אותו: "יש לשער שעגנון חש באי-התאמות כלשהן של סיפור-הלוואי למסגרת הכוללת". אף בבואו בסוד היצירה של הפואטיקה העגנונית נזהר שלא להעמיד פני-מבין-הכול: "קשה לדעת מדוע עגנון נהג כך – את אבחנותיו העלה בזהירות מבו-קרת. בהראותו על דגמי תשתית של הסי-פורים, יעמוד גם על סגוליותו המיוחדת של כל סיפור בנפרד. כאשר דן בהלכות כתיבה, ידגיש במיוחד את יחסו וזיקותיו של המספר לאמנות הכתיבה ולשירה בכללה, ומצרף הלכה למעשה. "המוטיב הפיוטי" במגע הדוק עם הגיבורים, על דעותיו והשגותיו של המספר, ממשיך קו מאחד, כניכר, מקשר בין ריבויים. ממנו גם נשכרת אחדותו של הנושא, ברצף מוטיב זה, הבולט בחשיבותו במיוחד אחרי הופעת "שירה".